

DEKARBONIZACIJA I OPŠTINE ZAVISNE OD UGLJA

- izveštaj fokus grupa -

Autori

Lana Radnić

Dragoslav Rašeta

Dimitrije Milić

Miljan Mladenović

NOVITRECIPUT.ORG

O nama

Novi treći put je organizacija osnovana 2017. sa ciljem ponude novog pristupa političkoj analizi u Srbiji. U prethodnom periodu značajan deo našeg analitičkog rada bio je usmeren na istraživanje procesa zelene tranzicije u Srbiji. Deo ovog prethodnog istraživačkog rada realizovan je kroz ankete i fokus grupe o stavovima građana o različitim aspektima procesa.

Prezentacija istraživanja naše organizacije

O istraživanju

Ideja ovog istraživanja je potreba da razumemo stvarne potrebe i izazove sa kojima se suočavaju zajednice zavisne od uglja u procesu dekarbonizacije. Ove zajednice, čiji su ekonomski temelji zasnovani na industrijama fosilnih goriva, često strahuju od gubitka radnih mesta, ekonomske stagnacije i socijalnih posledica tranzicije ka čistijim izvorima energije. Fokus grupe omogućavaju direktan dijalog sa građanima, čime se prikupljaju detaljni uvidi u njihove stavove, strahove i očekivanja. Na taj način, donosiocima odluka možemo opremiti kvalitetnim informacijama koje će im pomoći da kreiraju pravične politike, koje ne samo da smanjuju emisije ugljendioksida, već i obezbeđuju održivu budućnost za pogođene zajednice.

Pored toga, fokus grupe predstavljaju platformu za identifikaciju prilika koje dekarbonizacija može doneti, kao što su nova radna mesta u sektoru obnovljivih izvora energije, obrazovni programi i ekonomska diverzifikacija. Razumevanje lokalnih specifičnosti ključno je za izbegavanje socijalne polarizacije i otpora prema zelenoj tranziciji. Na taj način, dekarbonizacija može da postane inkluzivna, pravična i održiva transformacija za sve, a ne jednostrani proces.

Novi treći put
Istraživanje

Metodologija

Naše istraživanje je sprovedeno kvalitativnom metodom upotrebe fokus grupa uživo u apatiranom prostoru. Organizacija je vršila regrutaciju sa ciljem da među učesnicima fokus grupe bude od 7 do 9 ispitanika/ca po grupi i dve grupe ispitanika po svakoj analiziranoj opštini. Prva grupa je u obe opštine bila heterogena po obrazovanju, godinama, političkom opredeljenju i rodu, dok je druga grupa u obe opštine bila sačinjena samo od ispitanica različitog stepena obrazovanja, godina i političkog opredeljenja.

Lokacije

- Prvi blok fokus grupa održan je u opštini Obrenovac koja je u velikoj meri zavisni od rudarenja uglja i termoelektrane na ugalj. Održana je fokus grupa sa mešovitim ispitanicima i fokus grupa sa ženskim ispitanicima različitih godina
- Drugi blok grupa održan je u identičnom formatu sa ispitanicima i ispitanicama iz ugljaske opštine Lazarevca sa mešovitom i ženskom grupom ispitanika.

Novi treći put

Istraživanje

Pristup

Naš pristup bazirao na očuvanju anonimnosti ispitanika/ca sa ciljem postizanja što većeg stepena poverenja i slobode izražavanja mišljenja kod učesnika svih fokus grupa. Razgovori su za potrebu obrade i pisanja ovog izveštaja snimljeni, ali su u dogovoru sa ispitanicima nakon snimanja obrisani. Ovaj pristup nam je omogućio da od naših učesnika čujemo najrazličitije uglove gledanja na predmet ovog istraživanja. Razgovore je vodila diplomirana psihološkinja Lana Radnić, sa iskustvom iz ove oblasti.

Građani su u nacionalnoj anketi izrazili većinsku podršku postepenom izbacivanju uglja iz upotrebe.

Zbog zavisnosti energetskeg sistema, dela lokalnih zajednica od rudarstva i dela građana od uglja, odlučili smo da saznamo šta građani Srbije misle o njegovom postepenom izbacivanju iz upotrebe. Na pitanje da li bi Srbija trebalo da postepeno izbacij uglj iz upotrebe, 64% ispitanika je odgovorilo potvrdno, 19% je bilo protiv, dok 17% nije bilo sigurno

Rezultati naših prethodnih istraživanja

Tokom naših prethodnih projektnih aktivnosti naša organizacija se već bavila pitanjem zelene tranzicije i dekarbonizacije. U okviru projekta sa Fondacijom za otvoreno društvo obradili smo i pitanje stavova građana o pitanju izbacivanja uglja iz upotrebe kroz kvantitativnu terensku anketu u martu 2024.

Podrška

Podrška

Gotovo dve trećine ispitanika bi sigurno (34%) ili verovatno (30%) podržalo potpuni prestanak korišćenja uglja za proizvodnju električne energije u korist održivih izvora energije uprkos potencijalno većoj ceni električne energije, ukoliko bi to dovelo do značajno čistijeg vazduha.

Međutim, zahvaljujući podršci Hajnrih Bel Fondacija, naše istraživanje je dobilo dodatni kvalitativni element kroz proveru kako bi ovaj proces uticao na zajednice koje trenutno najviše zavise od ovog energenta.

Novi treći put
Istraživanje

Obrenovac i ugalj

Novi treći put je organizovao dve fokus grupe sa građanima Obrenovca i okolnih mesta, sa ciljem ispitivanja stavova Obrenovčana i Obrenovčanki o zelenoj tranziciji, ugljarskoj zajednici i ulozi koju ugalj igra kako u lokalnoj ekonomiji tako i u procesu prethodno spomenute zelene tranzicije. Tokom diskusije učesnici su i debatovali o potencijalnoj budućnosti Obrenovca u kojem dominantnu ulogu više ne igra ugalj.

Učesnici su na samom početku razgovora jednoglasno složili da je životna sredina u Obrenovcu značajno degradirana u poslednjih nekoliko godina, pre svega misleći na kvalitet vazduha i nedostatak zelenih površina. Dok za nedostatak zelenila učesnici krive loš urbanistički plan i divlju gradnju, za loš kvalitet vazduha učesnici su među glavnim krivcima identifikovali TE „Nikola Tesla“ („Ako bih morao na primer, top tri zagađivača da nabrojim, svako bi se tu našli termoelektrane A i B, koje najviše zagađuju sam grad, pa i njegovu okolinu. Jednostavno od njih ne može da čovek izađe da prošeta.“, „Oni su počeli da rade studije zagađenja sada kada ih je EU pritisla, ali sve je to kasno i kvalitet samog uglja se pogoršao, tako da je po mom mišljenju ovo neki najgori period u poslednjih par godina.“).

Većina učesnika percipira ugalj kao ne samo najmanje energetski efikasan, već i najmanje poželjan vid generisanja električne energije. I pored verovanja da dosta njihovih sugrađana dele isto mišljenje, ispitanici navode dva primarna razloga zbog kojih su oni skeptični kada je proces postepene zamene uglja obnovljivim vidovima energije. Prvi razlog jeste finansijska i praktična dostupnost uglja krajnjim potrošačima. Iako se veći broj ispitanika tokom zime greje na gas, oni ističu da zbog nedostatka infrastrukture, taj luksuz nije dostupan svim građanima Obrenovca („Rad na celoj gasnoj infrastrukturi i povezivanju centra sa okolnim selima i naseljima je dosta spor...“).

Za druge ispitanike, pored dostupnosti značajan faktor i su i količina novca koju je potrebno izdvojiti za takvu investiciju („Ljudi nemaju novca, ljudi se greju na šta stignu, stari nameštaj, gume, šta imaju pa ceo kraj smrdi od toga...“). Manji broj učesnika tvrdi da ulogu igra i neinformisanost građana kada je reč o alternativnim rešenjima koja su bolja po životnu sredinu („Potrebno je da grad objasni ljudima da na duže staze prelazak na gas ispadne bolji...ono što je najjeftinije to je ljudima najprihvatljivije i ne razmišljaju dugoročno...“, „ili da nam daju više informacije o na primer toplotnim pumpama koje su još bolje rešenje.“).

Novi treći put

Istraživanje

Kao drugi razlog za otpornost i dominaciju uglja u njihovog zajednici, ispitanici navode ekonomsku zavisnost Obrenovca i TENT-a i EPS-a, odnosno broj radnih mesta koje oni donose u njihove zajednice. Ispitanici navode da su ova radna mesta primamljiva zbog svoje sigurnosti, da su dobro plaćena, ali veruju da politički faktor i visok stepen korupcije su doveli do kreacije većeg broja „neproduktivnih“ radnih mesta, te da je realna zavisnost Obrenovca od uglja manja nego što izgleda (*„Problem je što su Obrenovčani veliki komformisti, bitno je samo da ima tih radnih mesta, da dobro zarađuju, pa ne moramo da razmišljamo o budućnosti uopšte. Ne razmišljamo da profit EPS-a ne ostaje u Obrenovcu...“*, *„Zaposlene ne zanima, oni su došli do pozicije i to je to, ali dosta ljudi ne želi više da radi tamo zbog uslova pre svega političkih ucena, ali i sve težih uslova na radnom mestu.“*).

Ispitanici smatraju da bi bio neophodan dolazak velike investicije u Obrenovac koja bi mogla gradu da ponudi veliki broj radnih mesta kako bi otpočeo proces napuštanja zavisnosti od uglja. Jedan broj ispitanika vidi šansu Obrenovca u poljoprivredi i turizmu, i smatraju da samim umanjenjem kapaciteta rudnika i TENT-a, Obrenovac postao privlačnije mesto za obilazak i život (*„Da se razumemo, ima malo proletera u Obrenovcu, većina ljudi ima svoju zemlju, i dosta njih koji rade sad u EPS-u, obrađuju tu zemlju sa strane. Zašto ne bi mogle pare da se ulože u poljoprivredu umesto u trovanje svih nas?“*). Postavljeni u situaciju da biraju između ekonomskog razvoja i prosperiteta, i zdravije životne sredine na drugoj strani, učesnici su kategorično odbacili bilo kakav plan ekonomskog progresa koji se obavlja nauštrb njihove okoline (*„Gubimo našu decu pre svega. Niko od naše omladine ne želi da ostane i živi ovde ako se situacija ne promeni na bolje.“*).

Deo više ekološki svesnih ispitanika tvrdi da je potrebno voditi informativnu kampanju među ugljarskom zajednicom koja će im objasniti ne samo prednosti zelene tranzicije, već i manjkavosti i neodrživost trenutnog sistema na duže staze. Učesnici iz ruralnih zona su bili manje skloni da podrže druga rešenja. Ispitanici su većinski optimistični kada je u pitanju pronalaženje rešenja koje bi zadovoljilo obe strane. (*„Mi živimo od te dve fabrike, ali zdravlje mog oca je ugroženo i pitanje koliko će on da izdrži, zdravlje nema cenu zato moramo da razmišljamo šta dalje...“*, *„Obrenovac i Lazarevac loše prošli sa prethodnom industrijalizacijom, mora pametno da bira za sledeću...“*).

Novi treći put

Istraživanje

Insajder vs Autsajder podele

Najveće razlike u entuzijazmu podršci prelasku sa uglja na bilo koji drugi izvor ili reformama u ovom sektoru dolazile su na liniji ljudi koji rade ili imaju člana porodice koji rade u ovom sektoru (insajderi) i onih koji nemaju direktnu vezu sa kompanijama ove vrste (autsajderi). Ipak kritike u odnosu na način funkionisanja EPS-a bile su prisutne i kod ljudi zaposlenih u ovom sektoru, iako je pesimizam u odnosu na uglj bio niži.

Nezadovoljstvo i alternative

Jasno je izraženo nezadovoljstvo sa državnim institucijama i njihovim naporima u zaštiti životne sredine. Učesnici smatraju da su zakoni prisutni, ali da se ne sprovede na odgovarajući način, te da vlasti samo najavljuju promene bez stvarne implementacije. Odgovornost se pripisuje državnim organima koji, prema mišljenju učesnika, ne preduzimaju konkretne korake da reše postojeće ekološke probleme (*„Sve što ima veze sa očuvanjem životne sredine se više radi pro forme nego sa iskrenom željom da se nešto poboljša. To će da nam se obije o glavu pre ili kasnije“*)

Takođe, mnogi smatraju da su industrijski interesi, naročito profit, često važniji od zdravlja građana i zaštite životne sredine (*„Profit je u ovoj državi uvek iznad svega, pa čak i iznad ljudskog zdravlja. Odsupilo se od plana projekta razvoja rudnika zarad što veće eksploatacije i profita, čime smo i skratili vek trajanja kopova.“*). Ove izjave pokazuju duboko nepoverenje dela građana u sposobnost države da se ozbiljno pozabavi problemima zaštite životne sredine i implementacije odgovarajućih zakona.

Iako postoje predlozi za smanjenje zagađenja, kao što je korišćenje obnovljivih izvora energije (npr. solarnih panela i vetroturbina), učesnici su skeptični prema efikasnosti tih rešenja, posebno zbog političke i ekonomske situacije koja ometa implementaciju ekoloških inicijativa. Takođe, postoji zabrinutost zbog mogućnosti da bi nove strane korporacije ponovo mogle nastaviti sa zagađivanjem okoline (*„Krenuo je kao neki projekat osumporavanja u elektrani i to je pohvalno. Međutim, džabe nam ulaganje u to ako će doći sa strane neka strana korporacija ili fabrika koja opet neće poštovati ni jedan propis i nastaviti sa zagađivanjem okoline.“*)

Učesnici su takođe prepoznali klimatske promene kao globalni problem koji se očituje kroz sve češće i duže suše i vruća leta, što se direktno odražava na svakodnevni život u Obrenovcu. Ova saznanja dodatno ukazuju na potrebu za hitnijim delovanjem u vezi sa zaštitom životne sredine (*„Primećujem klimatske promene naročito u poslednjih par godina kada imamo ova jako duga i suva leta. To je i u svetu i kod nas.“*) Ove klimatske promene dovode do novih izazova u poljoprivredi i svakodnevnom životu, što još jednom kod ispitanika ukazuje na neophodnost adaptacije na promene i jačanje ekološke infrastrukture.

Novi treći put

Istraživanje

Obrenovac - ženska perspektiva

U fokusu analize ekološke situacije u Obrenovcu, učesnice ženske grupe su posebno naglašavale zabrinutost zbog zdravlja, kao i osetljivosti na dugoročne posledice zagađenja za budućnost života u Srbiji. Žene su se bavile i pitanjima zdravlja svojih porodica, posebno dece, ističući respiratorne probleme izazvane zagađenjem, kao i nesigurnost koja proizilazi iz trenutne ekološke i političke situacije.

Žene su bile naročito zabrinute zbog zdravlja svoje dece i posledica zagađenja na respiratorni sistem. Jedna ispitanica je navela da su deca, zbog zagađenja, često bolesna, što je izazvano emisijama iz elektrane i industrijskih postrojenja (*„Deca imaju astmu i ostale respiratorne probleme... kad god se prođe pored elektrane ne može da se diše.“*). Ova vrsta izjava jasno pokazuje duboku zabrinutost zbog uticaja zagađenja na zdravlje najmlađih, što je specifična briga žena, koje često igraju ključnu ulogu u zdravlju i dobrobiti porodice po rečima samih ispitanica.

Mnoge žene su izrazile pesimizam u vezi sa budućnošću života u Srbiji, smatrajući da ekološke probleme neće biti rešeni na vreme i da će uslovi života u budućnosti biti nepodnošljivi. U velikoj meri to je posledica njihovog niskog stepena poverenja u institucije i njihove kapacitete sa rešavaju praktične probleme, pa i one ekološke. Posebno je zabrinjavajuće to što iako postoje planovi i inicijative za poboljšanje ekološke situacije, mnoge od njih su viđene kao nedovoljno efikasne (*„Srbija treba više da radi na ulaganju u obnovljive izvore energije, ali to nije dovoljno, jer ni država ni firme ne rade dovoljno na očuvanju životne sredine. Ugalj trenutno isplaćuje plate i nikog ne zanima dalje od njegovog nosa.“*)

Žene su uglavnom ponavljale da je zdravlje najvažniji prioritet, ističući da bez zdravlja ekonomska korist nije vredna truda na dugi, pa čak i kratki rok. Ovo je posebno izraženo u kontekstu svakodnevnog života, gde mnoge žene izražavaju zabrinutost zbog toga što zagađenje stvara ozbiljne zdravstvene probleme, što se posebno tiče onih koji žive u zagađenim područjima (*„Mi ne možemo da jedemo i da dišemo novac. Pare nam ne znače ništa ako nemamo zdravlje. Vlast je samo opsednuta radnim mestima i kako da statistika moja dika rast naslika, pa i po cenu da se svi mi ovde pogušimo“*).

Novi treći put

Istraživanje

Žene su se takođe bavile i problemom ekonomske nesigurnosti, koja je direktno povezana s njihovim svakodnevnim životom i brigom o porodici. Mnoge su istakle da bi ekološke reforme, iako potrebne, mogle da dovedu do smanjenja broja radnih mesta i socijalne nesigurnosti, čime bi se dodatno pogoršale njihove životne okolnosti („Ne znam zaista gde bi radili svi ti ljudi ukoliko elektrana više ne bi postojala, morali bi da se bave nekom uslužnom delatnošću koja u mestima poput Obrenovca ili Lazarevca skoro pa se gasi.“)

Važno je naglasiti da su žene ispitanice u Obrenovcu sem uglja i aktivnosti koje su povezane sa njim kao velikog zagađivača identifikovale i kinesku kompaniju Mei Ta („Mei Ta je jednostavno epicentar, glavni zagađivač ovde. Ruku na srce, ranije nije bilo toliko strašno, na primer kada je bilo doba korone, pa se o tome nije toliko pričalo, radilo se manjim intenzitetom, pa se nije toliko osećalo, ali poslednje dve godine je katastrofa...“, „Medije, državu i opoziciju najviše zanima šta rade ovi po EPSu, ali „Mei Ta“ je danas naš najveći problem po ovom pitanju...“)

Ženska perspektiva na ekološku situaciju u Obrenovcu je više naglašavala nivo zagađenja koji dolazi generalno od industrijske aktivnosti, uključujući ne samo uglj, već i privatne kompanije koje u sektorskom smislu nisu povezane sa energetikom ili rudarstvom. Međutim, njihova nesigurnost oko alternativnih radnih mesta u slučaju redukovanja radnih mesta u sektoru povezanom sa ugljem ih čini značajno više riziko-averznim delom naših ispitanika.

Nepovoljni status quo vs Neizvesna promena

Ispitanice iz Obrenovca su bile manje sklone da podrže radikalnije politike u sferi redukovanja upotrebe, eksploatacije i spaljivanja uglja od svojih muških kolega. Na osnovu njihovih odgovora deluje da su svesne nepovoljnosti sadašnjeg stanja, ali im budućnost bez navedenih radnih mesta deluje dosta neizvesno i ne vide alternativne načine zapošljavanja u ovom trenutku.

Ispitanice su došle do zaključka da zbog nedostatka alternativa na tržištu rada i niskog ekonomskog standarda većina građana u Obrenovcu, EPS i Mei Ta ne mogu biti primorani od strane države ili lokalnih inicijativa da unaprede i poboljšaju uslove rada i odnos prema životnoj sredini („Mislim da ljudi slabo razmišljaju o bilo kakvim ekološkim i ekonomskim pitanjima, jer prvo radom tamo ugrožavaju svoje zdravlje...“, „Srbija je jednostavno siromašna zemlja, (radnici) stavljaju sebe potpuno sa strane kako bi zaradili za sebe i svoju porodicu, kako bi eto imali za automobil i letovanje od 7 dana. Ta plata nije nikakav luksuz, ljudi imaju trovanje na radnom mestu i zbog toga su im ljudi odlazili, nama ženama su govorili da mogu da ostanu sterilne zbog tih izduvnih gasova. Ali ljudi su na tom rubu egzistencije, ne mogu da kažu neću tu da radim jer to za mene nije ekološki, jer gde ću posle u struci da radim.“).

Lazarevac i uglj

U okviru našeg istraživanja aktivnosti su sprovedene i u Lazarevcu, te su održane dve fokus grupe sa građanima ovog grada. Cilj je bio da se prikupi uvid u njihove stavove o uglju i postepenom izbacivanju ovog izvora iz upotrebe, iskustva i percepcije o kvalitetu životne sredine, uočenim problemima, kao i predlozima za budućnost bez ovog energenta.

Problemi koje su građani i građanke evidentirali se u velikoj meri uklapaju sa problemima stanovnika Obrenovca. Ti izazovi i prepreke se uglavnom odnose na zagađenje vazduha, vode, kao i uticaj industrije na životnu sredinu. Takođe, diskutovano je o energetske izvorima, ekonomskoj situaciji i svešću o ekologiji, što sve značajno utiče na lokalnu zajednicu koja je u ekonomskom smislu u velikoj meri zavisna od uglja direktno i indirektno. Kroz izjave učesnika, možemo uočiti duboku povezanost između ekoloških problema i svakodnevnih ekonomskih potreba, kao i manjak efikasnih inicijativa u rešavanju tih problema.

Elektrana "Kolubara" i površinski kopovi smatraju se glavnim izvorima zagađenja vazduha i zemlje u Lazarevcu i njegovoj bližnoj okolini. Učesnici su naveli da je zagađenje konstantno prisutno, a to utiče na zdravlje lokalnih stanovnika, naročito onih sa respiratornim problemima. Jedan od učesnika podelio je ličnu priču kao najbolji anegdotalni dokaz (*„Moj otac je radio u Kolubari i preminuo je od raka pluća, a uz to je imao hronični obstruktivni bronhitis, astmu i alergije ceo život. Kolubara ga je doslovce koštala života“*)

Pored industrijskog zagađenja, individualna ložišta takođe značajno doprinose lošem kvalitetu vazduha po rečima naših ispitanika. Učesnici su istakli da neki ljudi koriste štetne materijale za loženje i niskokvalitetni uglj, što dodatno zagađuje okolin (*„Uveče zimi užasno smrdi, verovatno zato što mnoga individualna ložišta užasno zagađuju okolinu. Imam utisak kao da ti ljudi lože najgoru klasu uglja i đubre“*). Grejanje na uglj i drva i dalje dominiraju, iako su mnogi svesni njihovih negativnih ekoloških efekata. Zbog ekonomske situacije, uglj ostaje dostupan izvor energije, dok se mnogi ljudi greju na drva koja imaju isto dostupna (*„Grejem se na drva jer imamo preko 20 hektara šume, i ne verujem da ćemo to promeniti ikada. Šuma je obnovljivi izvor ako se planski seče.“*). Zbog nepouzdanosti i visokih troškova gasa, mnogi smatraju da bi bio bolji izvor energije, ali ipak nisu uvereni u njegovu dugoročnu održivost (*„Ekološki posmatrano, za nas bi najbolja bila gasifikacija, tj. grejanje na gas umesto uglja. Međutim, taj izvor je nepouzdan jer zavisimo od stranih faktora. Takođe, gas je kod nas skup i zbog ovih svetskih manifetluka i ratnohušakača mi ne deluje da će da pojeftini.“*)

Novi treći put

Istraživanje

"Kolubara" je od ispitanika često spominjana kao najveći zagađivač u celom kraju, ali neki učesnici su naglasili da bi, uz odgovarajuće tehnologije, poput filtera, problem mogao biti delimično rešen i da ona ostane osnova lokalne ekonomije (*„Nama su jedino potrebni filteri, kada bismo na elektrani i sušari imali filtere, verovatno bismo rešili delimično problem zagađenja.“*). Međutim, postoji i skepticizam o efikasnosti takvih mera kod dela ispitanika i ispitanica koji su više opoziciono nastrojeni u svojim stavovima (*„Pare za filtere su potrošene ko zna gde, zbog čega ljudi sada ispaštaju. To nije samo u Kolubari, već svuda po Srbiji po elektranama i raznim fabrikama. Kada se radi i nešto dobro i korisno za narod, uvek političari hoće da se okoriste i tu cela priča pada u vodu“*).

Zagađene vode su po rečima naših ispitanika ozbiljan problem, a koji nije bio primetan kod ispitanika iz Obrenovca. Po rečima učesnika/ca ove dve fokus grupe to je posledica jer se voda koja se koristi za pranje uglja ispušta u rečne tokove, što dalje zagađuje zemlju i vodene resurse (*„Pored zagađenja vazduha koje vidimo svakog dana, nama ovde je problem i zagađena voda, verovatno vodu koriste za pranje uglja i onda je ispustaju u rečni tok, to automatski ide i u zemljište. Nikog izgleda nije briga za posledice svega toga i to je uvek bilo tako“*). Ekološka svest među ljudima u Lazarevcu nije dovoljno razvijena po rečima samih ispitanika/ca. Učesnici su naglasili da, iako su svesni problema, mnogi ljudi nisu spremni da se uključe u ekološke inicijative jer su im osnovni prioriteti ekonomski i ako rade u državnom sektoru plaše se da im "talasanje" ne dovede do gubitka posla.

Ispitanici/e smatraju da su ekonomski problemi na prvom mestu i da dokle god je tako ekologija neće doći kao prioritet ni kod građana ni kod vlasti (*„Nemoguće je u ovoj državi da se stvarno bavimo ekološkim pitanjima kad smo opterećeni svakodnevnim stvarima. Prosečnom Srbinu koji se brine kako će da prehrani svoju porodicu ekologija je apstraktna tema. Nije ovo Finska.“*) Takođe, učesnici/e smatraju da je problem u tome što se ljudi često fokusiraju na neposredne ekonomske potrebe i teško izlaze iz tog okvira, a da su pojavu zagađenja u potpunosti normalizovali kao pojavu i svakodnevicu svog života u gradu.

Novi treći put

Istraživanje

Anti-industrijski sentiment

Kod ispitanika je primetan jak anti-industrijski sentiment, a koji je najjači kod mlađeg dela ispitanika. Učesnici fokus grupa koji su mlađi od 40 godina u proseku su bili manje skloni da vide sebe u bilo kom industrijskom poslu, uključujući i poslove povezane sa ugljem koji su dostupni u njihovom gradu i bližoj okolini. Kod ispitanika starijih od 60 godina postoji jak pozitivan sentiment oko industrije kao grane i izvora razvoja.

Lokalni i globalni uticaj

Obnovljivi izvori energije su iz ugla ispitanika/ca još uvek po korišćenju nejasno i nedovoljno primenjivo rešenje, iako mnogi učesnici smatraju da bi mogli da budu rešenje za smanjenje zagađenja u nekom trenutku, iako ne skorijem. Zbog percipirane visoke cene tehnologije kao što su solarnih paneli, oni su po rečima učesnika/ca fokus grupa nedostupni za običnog građanina kao zamena za uglj (*„Sunce je dobar izvor energije, ali nažalost naša ekonomska situacija diktira činjenicu da su za nas solarni paneli luksuz.“*) Takođe, problem sa nuklearnim tehnologijama kao alternativni je što se kod ispitanika/ca smatraju previše rizičnim za Srbiju, naročito zbog percipirane korupcije i neefikasnosti u državnim institucijama (*„Nepotizam i stranačko zapošljavanje koje je u Srbiji normalna pojava u nuklearnoj elektrani bi dovelo do totalne katastrofe. Nismo bili sposobni ni elektranu na uglj da vodimo, a sad ćemo da se bavimo tako kompleksnom tehnologijom koja je i kod Rusa i Japanaca, koji su ozbiljni narodi, doživela kolaps. Zato nisam za to. Možda u nekoj dalekoj budućnosti.“*)

Klimatske promene su po rečima učesnika/ca fokus grupa postale očigledne u poslednjim godinama, sa sve višim temperaturama tokom leta i nestabilnijim vremenskim prilikama. Učesnici su izneli zabrinutost zbog uticaja klimatskih promena na svakodnevni život (*„Leta su sve toplija a zime prave više ne postoje, to je evidentno ovde u Srbiji u poslednjih nekoliko godina.“*). Međutim, učesnici/e ne vide nužnu vezu između uglja i njegovog spaljivanja sa klimatskim promenama, već se po odgovorima ono više vezuje za naftu i gas (*„Ovi koji kažu da uglj zagađuje i zato se javlja sivi i crni dim kod nas ne znaju ništa o termoelektrani i pravim problemima. Naš uglj nije dobar jer nema visoku kalorijsku vrednost, pa se na njega dodaje mazut. Kada se taj mazut spali da bi uglj bio jači za pravljenje struje, e onda mazut pravi zagađenje, a ne sam uglj. On je nebitan i preteruje se oko njega“, “Klimatske promene se vide i ko kaže da ih ne vidi laže. Kada sam bila dete sneg je bio po metar i kusur, a sad ima zima da ga jedva bude. Opet mislim da Srbija na to ima mali uticaj i da smo mi minimalan ako i ikakav zagađivač pored svih ovih silnih korporacija što buše naftu svuda po svetu i puštaju gasove direktno u vazduh“.*)

Ukupno gledano, zagađenje u Lazarevcu, koje potiče od industrije, grejanja na uglj i zastarele tehnologije po rečima ispitanika, ozbiljno ugrožava životnu sredinu i zdravlje. Iako postoji svest o tim problemima, mnogi ljudi se suočavaju s ekonomskim izazovima koji ih sprečavaju da preduzmu akcije za zaštitu okoline i po ispitanicima je to glavna barijera. Ekonomska situacija, nedostatak ekološke edukacije i visoki troškovi održivih energetskih rešenja ostaju glavni izazovi u smanjenju ekološkog otiska.

Novi treći put

Istraživanje

Lazarevac - ženska perspektiva

Razgovor sa ženama iz Lazarevca otkrio je duboko ukorenjene ekološke i društvene probleme, koji su direktno povezani sa svakodnevnim životom i zdravljem. Grupa sačinjena samo od ispitanica iz Lazarevca bila je presek stavova od velike koristi za analizu. Kroz njihove izjave, može se primetiti kako ekološki izazovi, koji možda izgledaju kao apstraktna pitanja za širu društvenu javnost, za žene u ovom području postaju svakodnevna stvarnost koja utiče na njihove živote prilično direktno. Žene iz naše fokus grupe nametnule su se kao i u Obrenovcu kao nosioci porodica i čuvari zdravlja, ali se često suočavaju sa posledicama ekoloških problema na ličnom i porodičnom nivou u ovom gradu.

Žene su izuzetno zabrinute zbog zagađenja vazduha jer se po njihovim rečima ono direktno odražava na zdravlje njihove dece i porodica. Respiratorni problemi, poput astme, su među najčešćim posledicama koje su žene u razgovorima spominjale, što je povezano sa zagađenjem iz toplane, elektrane i individualnih ložišta. Žene često prepoznaju da zagađenje direktno utiče na zdravlje članova domaćinstva, jer su upravo one te koje najviše brinu o zdravlju dece i starijih članova porodica po njihovim rečima (*„Uveče zimi užasno smrdi svuda, verovatno zato što mnoga individualna ložišta užasno zagađuju okolinu. Izgleda da je samo u Lazarevcu za decu zdravije da igraju igrice u kući nego da izađu u prirodu...“*). Žene su, stoga, svesne da ne postoji dovoljno kontrole u vezi sa sagorevanjem materijala i nekvalitetnog uglja, što čini zagađenje još ozbiljnijim, jer ono direktno ugrožava njihovu svakodnevnu rutinu i zdravlje najbližih.

Ispitanice su često navodile da su one te koje upravljaju domaćinstvima od higijene do nabavke namirnica, ali se i suočavaju čak i sa problemom kako izabrati najpristupačniji izvor energije za grejanje. Ugalj i drva, iako ekološki štetni, ostaju jeftini i dostupni, što žene stavljaju u poziciju da moraju birati između ekološke dobrobiti i ekonomskog preživljavanja. Jedna učesnica je to izričito naglasila ovaj problem (*„Dok sam živela na selu, grejali smo se na ugalj, ali sada smo primorani da se prebacimo na centralno i to nije povoljno.“*). Ekološki problemi su takođe i ekonomski problemi po njihovim rečima, jer ekonomija ne omogućava lak pristup održivim rešenjima. Kod ispitanica iz Obrenovca je primetnije bilo češće korišćenje uglja nego drva, dok je kod ispitanica iz Lazarevca drvo mnogo češći energent od uglja. U tom smislu, kada se radi o smanjenju upotrebe uglja ono se desilo, ali u korist ne naročito održivijeg rešenja.

Novi treći put

Istraživanje

Žene su izuzetno svesne da industrijska postrojenja kao što je Kolubara imaju veliki ekološki uticaj, ali istovremeno su i ekonomski neophodna za opstanak mnogih porodica. Žene, kao ključni članovi domaćinstava, često osećaju paradoks u vezi sa industrijskim zagađenjem i potrebom da podrže industrije koje obezbeđuju opstanak. To je očigledno u izjavi nekoliko ispitanica čiji članovi porodice rade u postrojenju (*„Gašenje Kolubare je nemoguće jer previše ljudi zavisi od preduzeća i plata koje se oseće u gradu čim legnu. Svaki prodavac ili vlasnik kafića zna tačan momenat kada legnu plate iz Kolubare, jer ljudi odmah krenu da ih troše“*). Ovaj stav odražava generalni težak balans između želje za očuvanjem ljudskog zdravlja i potrebe za ekonomskom sigurnošću. Žene su u ovoj situaciji često uhvaćene u dilemi između tih suprotstavljenih potreba, a ekološki problemi postaju još ozbiljniji jer se teško može doneti dugoročna strategija koja balansira ekonomske i ekološke interese.

Žene su naglasile nedostatak ekološke svesti kao ključni faktor u pogoršanju ekološke situacije. Mnoge su svesne da je ekološka edukacija ključ za promenu ponašanja, ali i same prepoznaju da, u uslovima teške ekonomske situacije, ljudi nemaju dovoljno vremena ili resursa da se posvete ovom pitanju (*„Ljudi nemaju vremena da razmišljaju o ekologiji kada se bave preživljavanjem.“*). Značajan broj ispitanica bio je zadovoljan što će najstariji deo pogona uskoro biti ugašen i očekuju da će to značajno smanjiti nivo zagađenja u delu ruralnih naselja (*„Valjda će država zaista da ugasi Kolubaru A. Više su puta obećavali i odlagali. Mi u Velikim Crljenima živimo kao u 19. veku kada god krene da radi. To je tehnologija kao iz onog crno belog filma kada Čarli Čaplin radi u fabrici“*).

Žene iz Lazarevca ukupno gledano vide ekološke probleme kroz prizmu svakodnevnih životnih izazova. Zagađenje vazduha i vode, loši ekonomski uslovi i nedostatak kontrole u industrijskim modelima rada direktno utiču na njihove porodice. Žene su najviše pogođene problemima koji se tiču zdravlja, energije i životnih resursa, jer su one te koje upravljaju domaćinstvima, brinu o deci i starijima, a istovremeno se suočavaju sa ekološkim problemima na svim nivoima. Ključni izazov koji žene ističu je balansiranje između ekološke i ekonomske realnosti, dok im nedostatak edukacije i svesnosti otežava donošenje dugoročnih odluka.

Novi treći put

Istraživanje

Pragmatičnost i ekologija

Ono što je izdvojilo žensku grupu ispitanica iz Lazarevca u odnosu na sve ostale grupe iz oba grada je visok stepen pragmatizma. Dok su ostale grupe ispitanika bile opreznije prema radikalnijim rezovima u sferi industrijske proizvodnje iz uglja, deluje da su ispitanice iz Lazarevca bile dosta odlučnije kada se radi o takvim potezima. One su bile spremna za radikalne rezove kada se radi o najstarijim postrojenjima koja po njima najviše zagađuju, ali dosta manje otvorene za rezanje ostatka pogona ili odlučnije ekološke zaokrete.

Opšti zaključci

Na osnovu prethodno navedenog istraživanja kroz metod fokus grupa, jasno je da proces dekarbonizacije predstavlja kompleksan izazov za zajednice zavisne od uglja, poput analiziranih Obrenovca i Lazarevca. Stanovnici ovih opština ističu ekonomsku zavisnost od termoelektrana „Nikola Tesla“ u Obrenovcu ili površinskih kopova „Kolubara“ u Lazarevcu, koji predstavljaju glavne poslodavce i izvor prihoda za veliki deo lokalnog stanovništva. Iako su građani svesni negativnih posledica po životnu sredinu, mnogi su zabrinuti zbog nedostatka alternativnih radnih mesta i ekonomske nesigurnosti koju bi tranzicija mogla doneti. Žene iz fokus grupa posebno su ukazale na važnost stabilnih prihoda za domaćinstva i naglasile da bi ekonomski prelazak bez konkretne podrške lokalnim zajednicama doveo do potpune socijalne krize.

Ekološki problemi su snažno prisutni, pri čemu su učesnici iz Obrenovca identifikovali termoelektrane kao najveće zagađivače, dok su stanovnici Lazarevca naveli i zagađenje voda usled ispuštanja industrijskih otpadnih voda u rečne tokove. Zdravstveni problemi, poput respiratornih oboljenja i hroničnog bronhitisa, sve su češći kod dece i starijih, što je posebno zabrinjavajuće za ispitanike ženskih grupa, koje su se pokazale u ulozi čuvara zdravlja porodice. Pored toga, veliki deo građana istakao je loš kvalitet individualnih ložišta i sagorevanje niskokvalitetnog uglja i otpada kao dodatni izvor lokalnog zagađenja. Kao prelazno rešenje, neki učesnici su predložili postavljanje filtera na elektrane i kontrolu industrijskih zagađivača, dok je dugoročna rešenja, poput prelaska na gas i obnovljive izvore energije, potrebno učiniti dostupnim kroz subvencije i državne inicijative.

Novi treći put

Istraživanje

Istraživanje je pokazalo da su građani svesni klimatskih promena, poput dugotrajnih suša i ekstremnih temperatura, koje direktno utiču na poljoprivredu i svakodnevni život. Međutim, postoji skepticizam prema povezanosti lokalne upotrebe uglja sa globalnim promenama klime, a odgovornost se često prebacuje na strane industrije i velike zagađivače. Ispitanici su naveli da obnovljivi izvori energije, poput solarnih panela i toplotnih pumpi, predstavljaju dobar pravac, ali su zbog percipirane visoke cene trenutno nedostupni prosečnom domaćinstvu. Ruralna populacija i stariji ispitanici pokazuju veću vezanost za uglj kao tradicionalni izvor energije, dok su mlađe generacije sklonije podršci zelenim tehnologijama, pod uslovom da im se ponude konkretna rešenja i ekonomske alternative.

Zaključno, pravična dekarbonizacija ovih zajednica zahteva sinhronizovanu akciju države, lokalnih vlasti i međunarodnih partnera da bi bila prihvaćena u populaciji ovih opština. Ispitanici imaju očekivanja koja uključuju modernizaciju grejne infrastrukture kroz subvencije za prelazak na čistije tehnologije poput gasifikacije i solarnih sistema, obuku i prekvalifikaciju radnika za nova zanimanja u sektorima poljoprivrede, energetike i ekoturizma, kao i kontrolu i smanjenje industrijskog zagađenja kroz postavljanje filtera na termoelektrane i bolju regulaciju.

Takođe, kod konstruktivnijeg dela ispitanika pokazalo se kao za njih važno sprovesti informativne kampanje koje će podići svest o prednostima zelene tranzicije, dok će iz njihovog ugla transparentno upravljanje državnih institucija povećati poverenje građana u ceo proces. Samo kombinacijom ekonomske sigurnosti, ekoloških reformi i aktivnog uključivanja lokalnog stanovništva, moguće je osigurati održiv prelazak ka čistijoj i zdravijoj budućnosti za zajednice zavisne od uglja koji bi mogao da ima širu podršku lokalne populacije u dve navedene opštine.

Novi treći put

Istraživanje

Tačke konsenzusa

- Ugalj je štetan po zdravlje ljudi i životnu sredinu i nema dugoročnu budućnost u upotrebi, pa samim tim i eksploataciji i proizvodnji električne energije.
- Ispitanici ne vide alternativnu budućnost grada bez uglja i povezanih poslova.
- Poslovi u ovoj industriji su najbolji u ponudi u lokalnim sredinama, najbolje plaćeni i radna snaga ima solidan stepen prava. Ne postoje novi i približno povoljni u nastanku.
- Poverenje u institucije je dosta nisko.
- Klimatske promene se dešavaju.

Tačke neslaganja

- Vizije o dinamici i brzini smanjivanja upotrebe uglja ili gašenja pogona koji ga koriste u svom radu se drastično razlikuju.
- Ženski ispitanici više naglašavaju zdravstvene izazove i direktno efekte ove vrste po ljude od muških ispitanika.
- Ljudi koji nemaju bliske osobe koje rade u ovim postrojenjima skloniji su radikalnijim rešenjima po pitanju uglja.
- Merenje odgovornosti Srbije u sferi klimatskih promena kod dela ispitanika nisko.
- Poverenje u zelene alternativne tehnologije dosta varira.
- Ruralna i starija populacija lojalnija uglju od ostalih.

Novi treći put

Istraživanje

Dizajn

ETERNA
DIGITAL STUDIO

Novi treći put

novi pristup za novo vreme

**HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG**